

Стан та тенденції рівня забезпеченості продуктами харчування в Україні

У даній роботі розглянуті проблеми забезпечення населення України продуктами харчування та визначено місце Черкаської області в контексті оцінки проблем та обґрунтування необхідних дій щодо перспективного поступу вітчизняної аграрної галузі на шляху до сталого розвитку.

споживання, продукти харчування, продовольча криза, продовольчий ринок, виробництво продовольства, сталий розвиток

Постановка проблеми. Одним з основних питань сучасного розвитку України є забезпечення її продовольчої безпеки. Світова продовольча криза, що охопила світ у 2008 році, за прогнозами експертів, може повернутися у 2012 р., що засвідчує дефіцит більшості найпоширеніших продовольчих товарів та різке їх здорожчання на світовому ринку. У такій ситуації потрібно акцентувати увагу на розвитку власного аграрного виробництва, яке є запорукою забезпечення населення продуктами харчування. На тлі руйнації та занепаду агропромислового комплексу і в умовах подолання фінансової кризи, коли катастрофічно бракує ресурсів, проблема забезпечення продуктами харчування є особливо актуальною.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені протягом багатьох років займаються вивченням проблеми продовольчого забезпечення населення та насичення ринку продуктами харчування. Значних результатів у своїх наукових дослідженнях досягли В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, П.І. Гайдуцький, М.В. Зубець, С.М. Кваша, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, О.М. Онищенко, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші.

Вище згадані наукові розробки дуже важливі, проте ця проблема вимагає подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є аналіз рівня виробництва та споживання продуктів харчування в Черкаській області та України в цілому.

© В.Д. Невесенко, 2012

Результати дослідження. Співвідношення попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, у деякій мірі, може відобразити рівень самозабезпеченості основними видами продовольства, який розробляється Держкомстатом України за міжнародними стандартами та рекомендаціями і базується на аналогічних методологічних підходах їх складання Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). Відповідно до нього виявлено, що досягнутий рівень самозабезпечення основними видами продовольства в Україні у 2009 році (виробництво до внутрішнього використання на території України) становить, зокрема, зерном 176,5 %, картоплею – 100,9, овочами та продовольчими баштанними – 107,8, плодами, ягодами та виноградом – 74,2, м'ясом та м'ясопродуктами – 83,3, молоком і молокопродуктами – 106,4, яйцями – 107,4 % (рис.1).

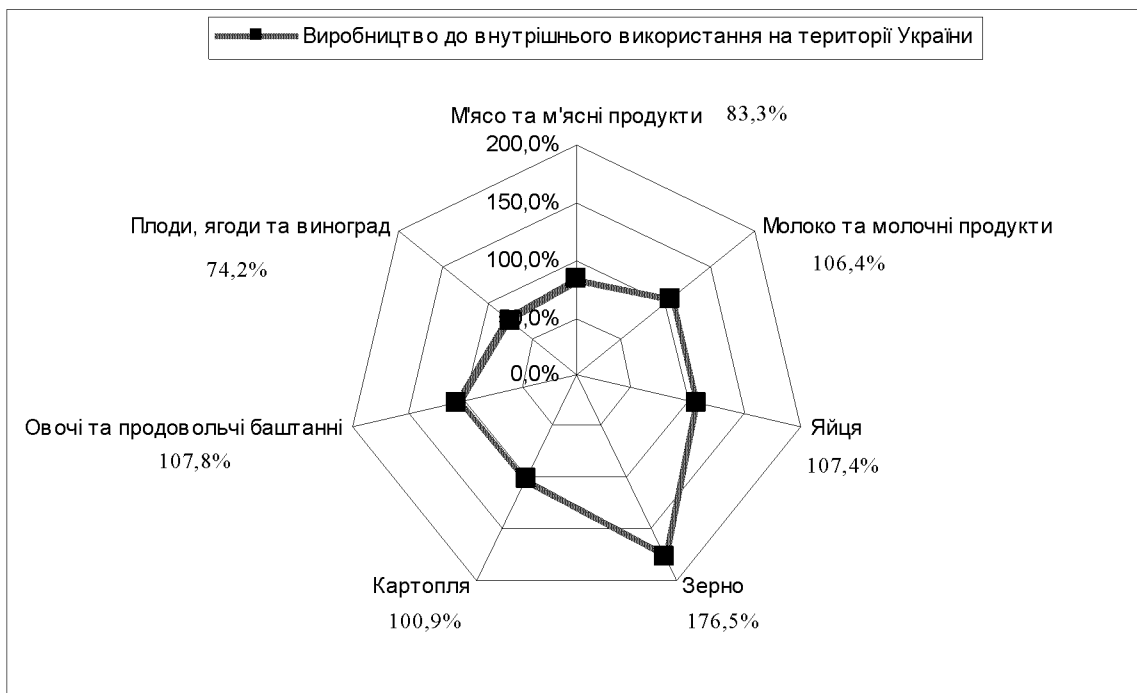

Рисунок 1 - Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в Україні (2009 р.) *

Як показують статистичні дані, найменш забезпечена Україна плодами, ягодами, виноградом та м'ясом і м'ясопродуктами.

Розглянемо ситуацію, що склалася в Черкаській області. З усіх сільськогосподарських площ Черкащини під багаторічні насадження виділяється господарствами населення 3,6%, а аграрними підприємствами – 2,3%. Виробництво плодів і ягід у 2009 році складає лише 285,6 тис. т. Черкаська область має усі умови для збільшення виробництва плодів та ягід. Але цей потенціал абсолютно не використовується, і це при умові, що в супермаркетах та на ринках реалізується плодова продукція зарубіжного виробництва за високою ціною.

Важливу роль в сталому функціонуванні галузі грають соціально-фізіологічні чинники, які характеризують стан споживання основних видів продуктів харчування, тобто їх фактичну затребуваність. Зниження рівня реальних доходів основної частини населення, яке відбулося останніми роками, привело до того, що значна його частина споживає дешевші, але менш калорійніші продукти, такі, як хліб, картопля. Середнє споживання м'яса, молока і продукції з них, яєць, риби в середньому скоротилося на третину. Як наслідок - спад попиту на одні сільськогосподарські продукти по відношенню до інших, негативно вплинув на сталість їх відтворення. Деформувалася і структура споживання (табл. 1), яка перестала відповідати науково-обґрунтованим нормам не тільки по енергетичній, але і харчовій, і біологічній цінності, тобто змісту білків, жирів, вуглеводів, мінеральних речовин і вітамінів.

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

* Статистичні матеріали офіційного урядового сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Таблиця 1 – Споживання основних продуктів харчування населенням Черкаської області та України

(на одну особу за рік; кг)

Основні продукти харчування	2000	2005	Рациональна норма (МОЗ України)	Фактичне споживання у 2009		Коефіцієнт рациональної доступності споживання	
				Черкаська обл.	Україна	Черкаська обл.	Україна
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	39,9	43,1	80,0	51,6	49,7	0,65	0,62
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	216,3	248,4	380,0	227,2	212,4	0,60	0,56
Яйця (штук)	199	221	290	274	272	0,94	0,94
Хлібні продукти	146,2	141,3	101,0	127,2	111,7	1,26	1,11
Картопля	164,7	158,6	124,0	151,4	133	1,22	1,07
Овочі та баштанні	147,6	141,5	161,0	153,2	137,1	0,95	0,85
Плоди, ягоди, виноград	23,8	31,1	90,0	40,9	45,6	0,45	0,51
Цукор	37,6	43,0	38,0	43,1	37,9	1,13	1,00
Олія	8,5	14,7	13,0	16,9	15,4	1,30	1,18
Калорійність середньодобового раціону (ккал)	2993	3252	2500	3252	2946	1,3	1,18

В Україні у 2009 році по більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося нижче рациональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від рационального, спостерігалось по м'ясу і м'ясопродуктах - на 38 відсотків, молоку і молокопродуктах – на 44 відсотків, плодах, ягодах і винограду – на 49 відсотків. Ситуація в Черкаській області краща, ніж в цілому по Україні, але теж не відповідає нормі по зазначених показниках. Співвідношення споживання основних продуктів харчування населенням Черкаської області, з Україною в цілому предствлені на рис. 2.

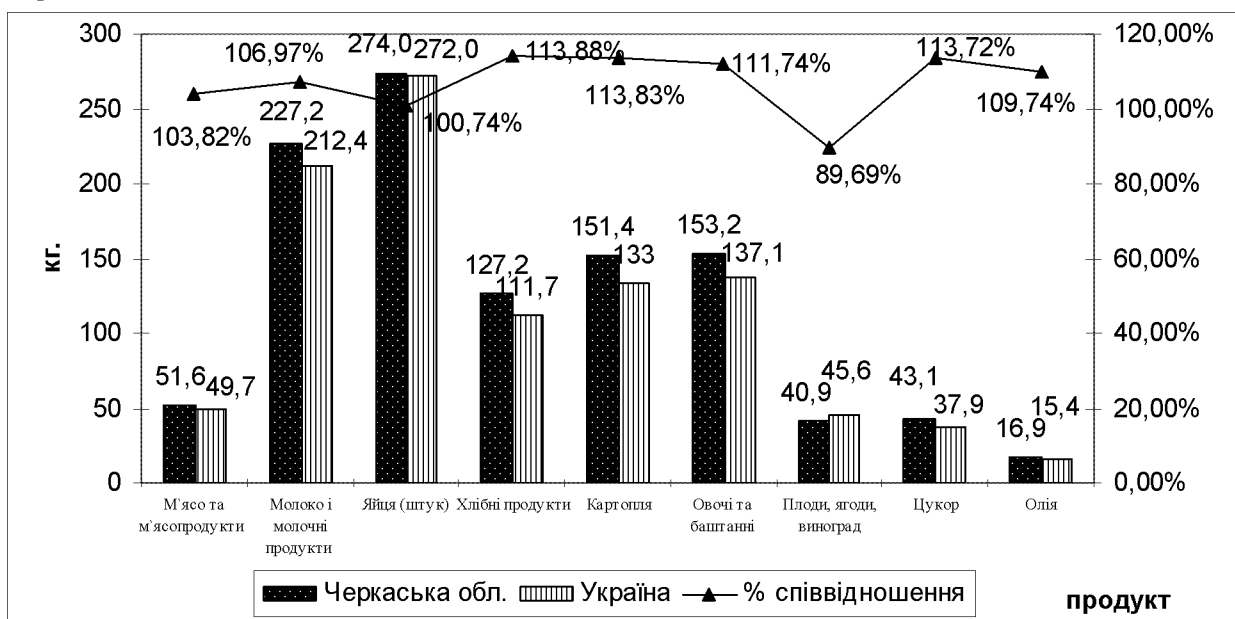

Рисунок 2 - Співвідношення споживання основних продуктів харчування населенням Черкаської області з Україною в цілому, %

Споживання продуктів харчування в Україні та Черкаській області показує, що коефіцієнт відповідності споживання продуктів харчування, до раціональних норм перевищує по таких продуктах: цукру, олії, картоплі, хлібу і хлібобулочним виробом. Це вказує на те, що в такий спосіб населення намагалося компенсувати недостатність у продуктах тваринництва, а також свідчить про неспроможність значної частини населення придбати повноцінний набір продуктів харчування. Тому нова програма розвитку сільського господарства повинна мати виключну спрямованість на ефективність сільськогосподарського виробництва, що визначається економічними, соціальними й екологічними вимірами.

Особливо гострою останніми роками в Україні стала проблема якості і нешкідливості продуктів харчування, що пов'язане із збільшенням надходження на продовольчий ринок неякісних, фальсифікованих і небезпечних для здоров'я продуктів. По наявних експертних оцінках, на дрібнооптових і роздрібних ринках близько 2/3 продуктів харчування в тому або іншому ступені не відповідає існуючим вимогам до них. Серйозні претензії є до імпортової продовольчої продукції, різко впали якісні показники ряду видів вітчизняної сільськогосподарської продукції (зерна, плодоовочевої продукції), що багато в чому пов'язане з порушеннями технологій вирощування.

Економічна ситуація, що склалася, в сільському господарстві України свідчить про нестійкість розвитку аграрного сектора. Аналіз стану виробництва сільськогосподарської продукції свідчить про неефективний розвиток сільськогосподарського виробництва, збитковість суттєвої кількості сільськогосподарських підприємств, а також констатує тенденцію несприятливого стану підприємницького середовища для розвитку і зростання ефективності функціонування вітчизняних товаровиробників.

Як одну з причин даної ситуації необхідно відзначити нееквівалентність обміну продукцією між галузевими комплексами економіки. Інша група причин знаходиться на регіональному рівні. Кінцеві результати сільськогосподарського виробництва формуються в організаційно-технологічному циклі «виробництво – заготівля – переробка – реалізація», тому значна частина прибутку концентрується в інших галузях агропродовольчого ринку. Усуненню несправедливості в розподілі прибутку, зростанню ефективності виробничої діяльності сільського товаровиробника, зможуть сприяти процеси формування інтеграційних структур загальнодержавного і регіонального продовольчого ринків.

Третій блок проблем пов'язаний з проблемами реформування підприємств, побудови внутрішньогосподарчих відносин на основі не тільки праці, але і власності. Відсутність адекватного сільськогосподарському виробництву підприємницького середовища, посилює тяжке положення більшості вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. Неможливість реалізації підприємницького інтересу є гальмом на шляху формування і ефективного розвитку сучасного продовольчого ринку.

Одним з вирішальних чинників, що обумовлюють швидке формування і ефективне функціонування регіонального продовольчого ринку, є моніторинг, аналіз і управління системою ризиків.

Дослідження стану і механізмів функціонування регіонального продовольчого ринку, розробку напрямів його стабілізації і ефективного розвитку необхідно здійснювати з погляду можливостей державного регулювання, з позицій ситуативного менеджменту механізмів господарювання самих товаровиробників і з погляду дії даного ринку на рівень життя населення.

Беручи до уваги вище розглянуте, система моніторингу і управління ризиками формування і функціонування продовольчого ринку, повинна включати оцінку і аналіз фундаментальних (загальних) і специфічних ризиків окремих складових досліджуваного регіонального продовольчого ринку.

Як фундаментальні ризики формування і функціонування регіонального продовольчого ринку доцільно виділити економічні, політичні, організаційні, екологічні і соціальні.

Частка продуктів харчування, вироблених суб'єктами господарювання кожного регіону, повинна бути обґрунтовано і раціонально вагомою і відповідати вимогам стратегічної політики забезпечення продовольчої і економічної безпеки регіону і держави в цілому. Продовольча безпека держави і окремих регіонів повинна розглядатися як основна складова механізмів формування і функціонування продовольчого ринку і реалізації аграрної політики в Україні.

Обґрунтування необхідних об'ємів виробництва продовольства (сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки) повинне здійснюватися з урахуванням економічного обґрунтування параметрів розвитку і розміщення галузевого виробництва, балансових взаємозв'язок з внутрішньо регіональними і загальнодержавними потребами в продовольстві і сировині.

Основними цілями стратегії розвитку сталого аграрного сектора економіки є: забезпечення ефективного і стійкого сільськогосподарського виробництва, стабілізація попиту і пропозиції продовольства, зростання конкурентоспроможності продукції рослинництва і тваринництва, соціальний розвиток сільської території, відновлення і підтримка екологічної рівноваги (рис. 3).

На сучасному етапі в умовах поступового переходу до повного самоврядування та соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад вважаємо, що формування регіональної політики повинно базуватися на наступних пріоритетах: забезпечення продовольчої самодостатності регіону; комплексний розвиток сільських територій (регіонів); розвиток екологічного землеробства; поглиблена переробка сільгосппродукції; створення нових робочих місць на селі шляхом розвитку несільськогосподарських видів діяльності.

Рисунок 3 – Основні цілі стратегії розвитку сталого аграрного сектора економіки

Стратегічними напрямками розвитку сільського господарства регіону є:

- поступова концентрація сільгоспвиробництва шляхом створення крупнотоварних сільгоспідприємств;
- оптимізація зайнятості та підвищення продуктивності праці в сільському господарстві до рівня країн Європейського союзу;
- підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва;
- розвиток тваринництва, зокрема вівчарства, в гірських районах області;
- екологічне землеробство.

Підвищення рівня економічної та продовольчої безпеки держави на основі нарощування обсягів виробництва продуктів харчування та поліпшення їх якості є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі на найближчу перспективу. За таких умов продовольча безпека в контексті національної безпеки, передбачає «Здійснення активної державної політики,

спрямованої на швидке подолання кризових процесів, забезпечення необхідної адаптації підприємств АПК, до умов ринкової кон'юнктури, зміцнення їх фінансового стану, утвердження в перспективі України як держави з високоефективним, експортоспроможним сільським господарством».

Ми вважаємо, що необхідно в загальному ряду загроз у сфері споживання продуктів харчування виділити інформаційну складову, яку пропонуємо розглядати як забезпечення захисту споживача від морально-психологічного впливу, що завдає шкоди його ментальному та фізичному здоров'ю. Інформаційна складова забезпечення продовольчої безпеки виходить сьогодні, з нашої точки зору, на одне з перших місць, і в контексті збереження людського капіталу забезпечення інформаційної безпеки обумовлено підвищенням освітнього рівня споживачів, відповідальності виробників продуктів харчування та посиленням контролю за ними.

Висновки. У комплексі проблем зростання регіональної економіки на різних рівнях та етапах соціально-економічного розвитку, важливою ланкою є забезпечення науково обґрунтованого, законодавчо підкріпленого механізму розвитку. Такий підхід передбачає розробку концепції стратегії розвитку по кожному з регіонів і України в цілому та розміщення продуктивних сил. Діалектика цих відносин повинна базуватися на забезпеченні в кожній економічній ланці можливостей виконання притаманних їй функцій у досягненні економічного розвитку і зростання продуктивності шляхом ефективного використання ресурсів, заходів по припиненню спаду виробництва та забезпеченню його зростання. Прогнозні варіанти розвитку регіонів великої кількості науковців вказують на те, що позитивні зрушення у рівні забезпечення населення продуктами харчування починають проявляти себе тільки у випадку 5% темпу росту основних економічних і соціальних показників. Для досягнення таких цілей повинно посилюватись державне регулювання розвитку регіонального продовольчого ринку, шляхом використання правових та організаційно-економічних механізмів впливу на територіальний аграрно-промисловий комплекс, з максимальним використанням можливостей суб'єктів господарської діяльності усіх форм власності. Такий підхід дозволяє прогнозувати обсяги виробництва продуктів харчування виходячи з європейських стандартів життя.

Список літератури

1. Басюркіна Н. Й. Дослідження проблем забезпечення продовольчої безпеки держави / Н. Й. Басюркіна // Матеріали. - Міжнародної науково-практичної конференції „Розвиток наукових досліджень 2008”. Економіка. – Полтава: ПДПУ. – 2008. – С. 34–39.
2. Булан А.П. Моніторинг загроз національній безпеці як складова забезпечення стабільності в суспільстві /А.П. Булан. - Наукові праці КДУ. Випуск 31. Політичні науки. Том 44. – 2005. – С.140–146.
3. Гошовська В.А. Соціальна домінанта національної безпеки / Гошовська В.А. // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – С. 94-99.
4. Гросул В.О. Забезпечення продовольчої безпеки України / В.О. Гросул // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах інтеграційних процесів» /– Миколаїв, 2010 – С.58–61.
5. Доклад о мировом развитии, 2008. Сельское хозяйство на службе развития. Обзор. / Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк [Электронный ресурс]. 2008. <http://www.worldbank.org>.
6. Економічна безпека / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; [за ред. О. М. Джужі]. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 368 с.
7. Закон України “Про основи національної безпеки” від 22.07.2003 р. // Голос України. – 2003. – 22 липня. – С. 20-21.
8. Монастырский О. Зерновое хозяйство как основа продовольственной безопасности страны / О.Монастырский, М. Селезньова // „Экос” – 2008. – №3. – С.3.

9. Оглуздин Н.С. Продовольственная безопасность России. / Н.С. Оглуздин, -2008. [Электронный ресурс]. <http://геополитика.narod.ru/New/prod.htm>.
10. Статистичний збірник «Регіони України». / Державний комітет статистики України. Ч.ІІ / [За ред. О. Г. Осауленка]. – Київ, 2009. – 759 с.
11. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Зб. ст. за матеріалами міжнародної

В. Невесенко

Состояние и тенденции уровня обеспеченности продуктами питания в Украине

В данной работе рассмотрены проблемы обеспечения населения Украины продуктами питания и определено место Черкасской области в контексте оценки проблем и обоснования необходимых действий относительно перспективного продвижения отечественной аграрной отрасли на пути к устойчивому развитию.

V. Nevesenko

Condition and tendencies of food stuffs supply in Ukraine

The problems of food supply of the population of Ukraine have been studied in this (research) work. The place of Cherkassy region in the context of problems evaluation and argumentation of necessary steps as for the prospective development of the agrarian sector on its way to the sustainable progress has been defined as well.

Одержано 20.11.11